

Solymos Ida

Arc nélkül

A költészet a költői személyiségnek és az emberiség közös ügyeinek találkozása. Minél személyesebbé válnak a versben a közösség ügyei, s minél jobban felnőnek a személyes ügyek a közösséghez, annál nagyobb a versek esztétikai értéke. A személyes varázs titka persze nem az, hogy milyen gyakran fordul elő a versekben az „én” szó; a jó vers befogadásakor úgy érezzük, hogy a világnak a költészet eszközeivel vallomásra bírt objektív dolgai szólnak — képletesen — egyes szám első személyben.

Bizonyos korszakokban előadódik az a helyzet, hogy az irodalmi életben, a napi zsurnalisztika szintjére leszállított esztétikákban téveszmék terjednek el, s az értékrendszerben zavar támad. A szocialista irodalomelmélet sokáig ezért nem tudott magára találni, mert a versekben megnyilatkozó költő-személyiséget túlságosan alárendelte a „közhasznú” igazságnak, vagy annak, amit sokszor tévesen vélt közhasznú igazságnak. Ezért évtizedeken keresztül bűvópatak-életre kényszerített jelentőségeket, műveket. Nem csoda, hogy szinte pszichotikus állapotok alakultak ki a „nem hivatalos” irodalmi közvéleményben: sokan úgy vélekedtek — s vélekednek itt-ott még ma is —, hogy ami extrém, ami hermetikus, homályos és elvont, az eleve magasabb rendű és választékosabb, mint a konkrét, a köznapi dolgoktól az általános érvényű eszméig ívelő, gondolati világosságra és érzékletes ábrázolásra igényes líra.

Solymos Ida harmadik kötete, az **Arc nélkül**, annak a költői magatartásnak tiszteletre méltó példázata, amely — az igazi értékeket létrehozó pályatársakhoz hasonlóan — a felforgatott értékrendben mentes maradt a közkeletű divatok mindkét szélsőségétől, a „hivatalos” téveszméknek behódoló perc-életüségstől éppúgy, mint az ügyeskedéssel álcázott semmitmondástól: „Elhetnék szonettekét szöve,/s míg finom lelkemen borongok,/reámköszön a szakma öre.../valami közérdekűt írjon!/Miért én nem vagyok közérdekű?”

Hogy művészi tisztességét megőrizze, keserves válságok sorozatával kellett tartósan küszködnie. A költő-szuverenitás védelme szinte minden energiáját igénybe vette, hogy a bűvópatak-költészet, ha már rejtekezésre szorult, tiszta maradjon. Inkább beírta az eddigi — csaknem három évtizedes — életmű kisebb formátumával, semhogy eltérje a tágasabb kibontakozás hordalékát, s akár felszíni szennyeződését.

Ohatatlanul felmerül a kérdés, hogy művei nem sínylették-e meg ezt a belterjességet, s hogy sarkba szorított lírai hőse vajon nem kényszerült-e bele túlságosan moralizáló, meddőn békétlenkedő szerepbe, tudott-e igazán „közhasznú”, fontosat mondani az embereknek. Hiszen ha visszatekintünk a nemrég elmúlt korszakra, azt látjuk, hogy a legjobbak — politikus költők, moralisták, „antropológusok” és hangulat-lírikusok — az elvárások ellenére tulajdonképpen azt adták, amit a szakma és a közönség háró a költészettől: valami hangot, s nem broszúrákat és ellen-broszúrákat. A költészetben különbséget tehetünk kis- és nagyformátumú művek között, de nem ezek egymás ellentétei. Közös bennük, hogy szűkösebb vagy tágasabb világukat ki-meríthetetlen gazdagságban mutatják be: egy galambtojásban éppúgy benne foglaltatik az élet teljessége, mint a Napban.

Solymos Ida verseinek közös centrumában azt a hétköznapi hősiességet látom, hogy az irodalmi életben mellőzötten tébláboló, művészi és értelmiségi tisztességéhez körömszakadtáig ragaszkodó lírai hőse újra és újra kivágja magát a reakényszeredett szerep abszurdításából. S ennek a győzelmének egyik legfontosabb fegyvere: az önrónia. Panaszáradatában egyszercsak felcsillan egy gúnyos szó, és a vigasztalanság máris a kiszikkadt kert munkásának nekiveselkedő sóhajává változik: „Íme, takaros pusztaságom” — mondja, s a „takaros” szóval otthonossá varázsolja, mert műveli a pusztaságot, s a csüggedt arcot groteszk mosolyra fintorítja.

Az élet kárpótlása és értelme a mű, de ennek aszkétikus végleteiben, úgy érzi, van valami embertelen, vagy legalábbis ember-nélküli, és ez ellen tiltakozik önrónikusan: „fme, a parádé / liturgiája itt fogan: / ki púpos volt, itt púptalan”.

Legválságosabb perceiben inkább önmagáról mond le, mint az életről általában, hasonlóan, mint az **Elmegyek meghalni** szerzője, Benjámin László. Jobban tiszteli az élet objektív nagyságát, mint az élet alkalmatlanságára szolgáló melegséget, a művet, legyen az megöly remek is. Persze az már a művészet mindenkor nagy paradoxona, vigasza és győzelme, hogy önmaga megtagadásából is éppen önmaga, a mű nyer, végsőként: az alkotója. Mégis, felszínes morbiditás, s nem valódi érvény volna, ha túlságosan könnyen szaladna ki száján az önmegsemmisítés szava. A költészet nehéz szenvedélyét, azt, hogy a költő szinte elvérzik egy szón, hivatása szentségeként tiszteli. A fogalmak közt rendet teremteni, újra felfedezni, lényeges összefüggéseikben felmutatni, s a borkóstolók „érzékeségével” ízlelni meg őket, a gondolkodás tisztaságáért: ez a költő legfőbb hivatása. Nem a „szavak hőkuszpókusza” vonzza, hanem az, amit „a halál helyett / kínál nekünk a gondolat”. S itt érthetjük meg igazán szándékainak nemességét: a vers nem az élet, hanem a halál helyett rendeltetett.

Korántsem értetlen azokkal a pályatársaival szemben, akik az életnek, a valószínűleg tágasabb térségeiben munkálkodnak. Kiterjedt kritikusi tevékenysége is ökösszólan bizonyítja, hogy nem idegenkedik más-alkatúaktól, más-sorsúaktól; nem saját, elszigetelt költő-sorsát, hanem kinek-kinek az alkata szerinti önmegvalósítását tekinti mércének: „Telet lebíró türelemmel / egy mondatért szalad az ember / s tüdeje mint bokréta lángol. / Ki párnán ég el, ki parázson.”

Ha Solymos Ida verseinek mélyére tekintünk, túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy élő költészetünk lelkiismerete szólal meg bennük. Nem éri be az irodalmi élet vámszedőinek adresszált vádakkal. Hiszen aki beéri ezzel, az hasonló a japán munkáshoz, aki — így hallottam — egyes gyárakban, ha vezetője megalázta, felfofoz egy külön erre a célra fölállított gumibábút, hogy a további eredményes termelő munka érdekében levezesse bénító indulatát. Solymos Ida mintha felismerte volna a gumibábu neveltségét, s az ellene fordított energiák értelmetlenségét. Ezért — anélkül, hogy meghúnyáskodón véka alá rejténé megvetését a megvetendőekkel szemben — inkább azok ellen fordul, akiket érdemesnek tart a személyhez szóló szemrehányásra: „Verseny folyik: ki hát a **nincsebb?** / s gögijében forrva kit fojt meg... / kudarcait milyen karáttal / jegyzik?” Hiszen a jobbak soraiban is rést ütöttek olykor az irodalmi élet vizsálykodásai.

Egy fiatalabb pályatársa szavával, „nem sok jóságban hisz”: „mutass egy embert! ki mer hozni / falás ételt, ital vizet? — de igényeiben és reményeiben rezignánsan is őrzi az emberi közösség vágyát: „Elég, ha ülünk az asztalnál / s valaki ül a túlfelén, / az emlékezés ágat himbál, s rajt ül a cinege-remény”.

Plebejusi származás, értelmiségi műveltség, a megélhetés megalázó gondjai, a művészvilág értetlen közönye, ráadásul a „hermetizmus” teljességgel igazságtalan bélyege költő-homlokán, mindez a plebejus-indulat és a választékosan kimunkált nyelv különös egymásbanvalóságát eredményezte Solymos Ida verseiben. A próféciaik emelkedett szövezeibe — ahogy ő mondja öngúnyal: „szózatolásaiba” — köznapi sérelmek kiválasztotta szitkok, vádak és önvádak vegyülnek: „A félelem, a rettenet / hűsz láb magas oszlopra állít, / ott mormolom fogam között / önérzetem próféciait”.

Óvakodik attól, hogy a művészgög uralkodjék el rajta, hangja sokszor alázatosra száll: „Rongyosra nyúttam pár kabátot / Átúsztam néhány küszöböt / Megyek / Az istennek se szállok / s nagyon-előre köszönök”. S aztán kiderül, hogy az alázat nem a mások megalázására hajlamos embereknek szólt, hanem az élet kegyetlen törvényének: „A könyörület gyanús irtalom / A tapintat benyázal”.

Ars poetikája így hangzik: „Kiben a mozgás megfogamzik, / szólalhat a látók nevében”. Így határolja el magát a holdfényes álmodozóktól és az ál-realista-naturalista „szüntelen éberek”-től, a művészi vakságban szenvedőktől. A szellem erőfeszítéseit, melyeket cselekvés-értékűnek tekint, a cselekvő embernek ajánlja fel: „Nem Nem születtem álmodásra. / Plebejus-düh tanított várni / s nézni amint a fenség szárnya / esukódik összöb — vonja bármi... / nem szülehettem téllenségre!”

Az ember öröme, értelmes cselekvésre született, bármi legyen a sorsa: „ezzel az arccal kezdtem s végzem/ez teremtődött boldogságra”. A kint gyűlöli, s csupán mértékét, az embert tiszteli. Megvetéssel szól azokról, akik a szenvedéssel manipulálnak, mintegy áruba bocsátva: „A kint ki-ki szétszortírozza/s nagyobb csomót jussol magának”.

Nemcsak a költő, hanem az értelmiségi „ars poéticáját” is megfogalmazza, kilépvén a szakma-gondok köréből: „Mi keret műveltünk s a lét/megállt itt néhány pillanatra/míg őriztük a szenvedélyt,/nem tárolván tőket kamatra”. Voltaire-iánus-epikureista hitvallása ellenére gyakori a sztoikus-szkeptikus felhangja, s ezt a fényűzést az igazi epikureista csak ritkán engedi meg magának. De az önirónia segítségével behízselően enyhíti önmarcangolását, mert nemcsak az a fontos, hogy mit mond a költő, hanem még fontosabb, hogy hogyan mondja: „Álmomban is sznob: tinta után lótok,/várj, be kell írnod példányomba neved” — írja kedvence, Halász Gábor szelleméhez. Esményképe a literary gentleman, aki derúsen kételkedik, s a szomorúságban is könnyed: „a néhányak közé tartozhatol itt,/akiknek kivételképpen megengedtetik/egy kis hodleri dekadencia”.

Néhány istenes, isten-tegező versének különös értéke, hogy a szózat tárgya emberi személlyel helyettesíthető: „oltalomra-/szorulót ne engedj, te, hallod?/odakinn szétfagynom ruhátlan”. Az emberek közötti érintkezés kalandos és kockázatos szellemi „érzékeny utazás”: „természettől izgága utazó/— hazátlanul is törvényalkotó — behajózzam-e öblödbe, száműzöttnek?” A másik embert „várakozásom forró terepének” nevezi.

Vékony kötetéből bőséggel idézhetnénk még aforizma-erejű kulcsmondásokat, teli-lybe találó gondolatokat. Hiszen legfőbb bizalma a költői alkotómunka iránt ez: „ajándékozhatasz fontos szavakat”. A „fontos szavaknak” a versben nemcsak gondolati töltése van, hanem érzelmi fűtőanyaga is — és a szavak hiábavalósága miatti aggodalom vissza-visszahall a műre: „apoteózisod összeroskad./Törmelkeivel mire mész?”; „intelmeid — akár az út pora...”

Mégis, a vers szabadság, haláltól elhódított élet, kőbe vésvé megállított pillanat: „Szabad a szó, ha megtörtlen / furakszik szívéig a létnek”. S ez a megszenvedett hit a szó erejében, az észrevétlen is töretlen ívű pályában a költészet újjáéledt ön-bizalmát jellemzi.

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Alföldy Jenő

Tanulmányok a XX. századi irodalomtudomány irányzatairól

Nincs a szellemi életnek egyetlen területe sem, amelynek fejlődésére ne hatott volna kedvezően a szovjet párt huszadik kongresszusát követő konszolidálódó politikai légkör. A marxista irodalomtudományban az ötvenes évek végén az irodalomelméleti kutatások, viták megélénkülése nyitott új fejezetet, amelyet elsősorban a realizmus-fogalom értelmezése és az avantgardizmus sokszínű törekvéseinek megítélése körüli polémia fémjelzett.

A magyar irodalomtudományban is megfigyelhető egyfajta kiegyenlítődési tendencia a történet és az elmélet vonalán. Az összefoglaló jellegű történeti munkák, szintéziskísérletek, lexikonok mellett az utóbbi években néhány jelentős, kifejezetten elméleti igényű és irányú tanulmánykötet is napvilágot látott.

S a kutatások eredményeivel párhuzamosan természetszerűleg megnőtt a szaktudományok iránti érdeklődés: az olvasók különösen olyan tudományterületekhez vonzódnak, amelyek nemcsak szakjellegű információkat nyújtanak, hanem filozófiai, ideológiai, történeti összefüggésekre világítanak rá. Az MTA Irodalomtudományi